

УДК 340.123(100)"17/19":343.37
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.01.119>

ПРИЧИНИ ВЧИНЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ШКОЛ XVIII—XX СТ.

Ярослав КОСТИШИН
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0888-8373>
аспірант, Львівський національний університет
імені Івана Франка, історичний факультет,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна,
e-mail: jaroslav.costishin@gmail.com

Yaroslav KOSTYSHYN
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-0888-8373>
Graduate student of the Faculty of History,
Ivan Franko National University of Lviv,
1, University Street, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: jaroslav.costishin@gmail.com

REASONS FOR COMMITTING ECONOMIC CRIMES IN THE STUDY OF CRIMINOLOGICAL SCHOOLS OF THE XVIII—XX CENTURIES

Досліджується еволюція поглядів на антисоціальну поведінку від релігійного (католицького) дискурсу до наукових студій повоєнного часу. Проаналізовано основні кримінологічні школи, діяльність засновників та найвидатніших діячів, в яких політичних та соціальних аспектах відбувалося їх функціонування. Охарактеризовано основні постулати кожної з шкіл, з застосуванням порівняльно-аналітичного та критичного методів.

Мета дослідження є прослідкувати та проаналізувати зміни, які відбувалися в західній науковій думці відносно причини вчинення злочинів впродовж століть; описати основні принципи та логіку їх підходів, заодно з причинами, які вплинули на розвиток та занепад цих кримінологічних шкіл.

Хронологічні рамки дослідження — XVIII—XX ст. Стаття торкається проблем суспільного розуміння злочинів, їх наслідків та можливостей профілактики конкретного явища. Виводиться *новизна дослідження*, яка полягає у висновках, що кримінологічна традиція XVIII—XX ст. перебувала в довготривалому маятниковому дискурсі, де основним проблемним питанням було визначення злочинної поведінки як внутрішнього недоліку чи як результату навколишнього середовища; що на цей дискурс впливали нові дослідження з суміжних наук — статистики, психології, економіки і т. д.

Ключові слова: Кримінологічні школи, Ломброзо, Беккарія, Маркс, Сазерленд.

This article is devoted to the analysis of criminological schools of the XVIII—XX c. and their approaches to understanding the reasons behind crimes in general and economic crimes in particular. Economic crime is one of the oldest forms of crime, punished by very first known codes of law, but only closer to the XVIII c. first steps of viewing crime through scientific lens were made.

The main idea of each schools is to find and indicate the main phenomena or conditions that turn a law-abiding citizen into a criminal. During this period, we can distinguish five criminological schools: Classical, Geographical, Socialist, Typological and Social-psychological. Comparative-typological and critical methods of analysis were used in the study of their ideas.

These schools tried to determine the main reasons for the commission of crimes, while being in a constant debate. Each subsequent school of criminology offered its own statement, which was aimed at refuting previous developments in this field.

This article proposes to analyze the achievements of these schools and demonstrate that for almost two centuries the main question was the relationship between innate human tendencies and the influence of the external environment. The discussion acquired a pendulum character — each new school was in greater or lesser opposition to the previous one and took the opposite position. The final attempt to reconcile the two approaches was made after the Second World War and the final condemnation of eugenics.

Keywords: Criminological schools, Lombroso, Beccaria, Marx, Sutherland.

Вступ. Пошук причин, які штовхають людей до вчинення економічних злочинів (або до порушення закону загалом) може здатися доволі далеким від історичної науки процесом. Однак сучасний міждисциплінарний підхід до написання гуманітарних наукових робіт підштовхує нас шукати теми на межі дисциплін та цілих наук.

Розглядаючи зміну ставлення науковців до причин економічної злочинності зблизка, ми насправді зможемо побачити, як в їхніх працях змінювалося розуміння про природу людини, роль державних інституцій та самої науки в повсякденному житті. Подібним чином можна краще зрозуміти глибину тих дискурсів, що проходили в тогочасному періоді, побачити, як вони впливали на людське життя, дослідження якого історія і ставить собі за мету. Тому, на мою думку, цілком виправдано розглядати нашу тему в межах саме історичних студій.

Мета нашої статті — проаналізувати особливості розуміння причин економічної злочинності в кримінологічних школах вказаного періоду; окреслити основні риси наукових підходів цих шкіл та їх учасників; продемонструвати основні аргументи кримінологічних теорій, які розроблялися учасниками цих шкіл та висвітлити контраргументи, які виникали в тогочасних або сучасних критиків.

Хронологічні рамки роботи — проміжок XVIII—XX ст. — підібрано не випадково. З кінця XVII ст. домінуючою ідейною течією на континенті стає Просвітництво. Його представники розглядали всі природні та соціальні процеси з позиції розуму; сприймаючи домінуючі ідеї католицької церкви як занадто догматичні, вчені стверджували можливість облаштування громадського життя на принципах раціоналізму. Відкидаючи твердження релігійного характеру, вважаючи їх підходи застарілими та такими, що не відповідають реальності, діячі Просвітництва розробляли суспільно-політичні і соціальні теорії зорієнтованих на побудову нового суспільства через застосування людського розуму [1]. Відповідно, під цим гаслом наукоцентризму розгорталися дослідження соціального і правового характерів. Візії XVIII—XIX ст. багато в чому базувалися на цих напрацюваннях, додаючи до свого арсеналу нові відкриття природничих та соціальних наук — від теорії еволюції до психоаналізу. Надалі, аж до XX ст., змінювалося і наукове середовище — соціальні рефор-

ми, спричинені модернізаційними реформами держав та боротьбою самого населення за доступ до освіти, вплинули на пряме збільшення кількості самих науковців, що творили власні теорії.

Аналіз кримінологічних підходів став популярною темою для науковців впродовж всього зазначеного періоду і до сьогодні. Узагальненні дослідження теми кримінологічних шкіл відображені в роботах Р. Бюрка [2], Дж. Вольда і Дж. Снайпса [3], Ф. Каллена та Р. Агню [4], Е. Сазерленда [5], Р. Акерса [6] та ін. Серед українських науковців на тему економічної злочинності писали М. Базярук [7], А. Бойко [8], В. Попович [9]. Також наявні дослідження окремих напрямків кримінологічних шкіл, а саме у працях Т. Кіндіса [10], Л. Гусара [11], Дж. Ломброзо-Ферреро [12].

Основна частина. Розвиток людини завжди проходить в межах певної соціальної взаємодії, невід'ємним елементом якої є поява конфліктів, встановлення норм поведінки та свідомі спроби їх порушити. Поступова соціальна еволюція перетворює правила і традиції на закони, а порушення стають злочинами.

З раціональної точки зору наявність закріплених правил, санкцій за їх порушення та механізмів імплементації покарань мала б відбивати бажання скоювати злочини, однак такого не відбувалося. За кожною протиправною дією стоїть ряд причин і передумов, суб'єктивних і об'єктивних, які ставали об'єктами спостереження і вивчення для дослідників ще з часів Античності. Метою цих досліджень ставали спроби пояснити витoki злочинності як феномену соціокультурної взаємодії та виробити механізми для її подолання.

Економічна злочинність виступає однією з найдавніших форм правопорушень, покарання за яку можна відслідкувати до перших відомих зводів законів загалом — в законах Хаммурапі [13, с. 75] (§ 4, 7, 9—13, 5—19, 22...) чи серед законів XII таблиць (таблиці V, VI, VIII—IX, X—XII) [14, с. 158].

Одним з важливих моментів, які слід взяти до уваги при розгляді теми про причини економічної злочинності, стає узагальнений характер більшості досліджень до XX ст. Це не означає, що до того моменту дослідники не звертали увагу на економічну складову злочинів чи на злочинний характер різної економічної діяльності. Навпаки, ми маємо приклади протилежного — співвідношення між приватною

власністю, правопорушеннями та ідеєю справедливого життя для всього населення ставали основою соціально-економічних вчень від В. Годвіна до П.Ж. Прудона [15, с. 77].

Однак при створенні провідних ідей більшості кримінологічних шкіл конкретного періоду автори частіше намагалися звести всю злочинність до певного одного знаменника. Виокремлювати твердження, що стосуються виключно економічної, доводиться нам пост-фактум, в той час як в XX ст. автори вже розпочали спеціальні дослідження, зверненні виключно на економічну злочинність, її витоки, особливості та наслідки для суспільства.

Перш, ніж розглянути внесок науковців XVIII ст., слід надати контекст їх діяльності, окреслити рамки тієї парадигми, яка існувала в публічному і науковому просторі до кінця XVII ст. Цей період в сучасній юридичній літературі називають До-Класичним, а головним діячем, праці якого були основою для подальших напрацювань, виступав Т. Аквінський. Його погляди на державу, закони і людину безумовно були новаторськими і невіддільними від релігійного світогляду.

Базовим поняттям для церковного дискурсу є поняття свободи волі — вродженої здатності діяти відповідно до власного розуму. Лише люди володіють нею, решта істот живуть оперуючи виключно інстинктами [16, с. 76]. Також Т. Аквінський звернув увагу на проблему співвідношення світського законодавства та біблійних законів і моральних норм. Він поділяв закони на категорії: Вічний, природний, людський та божественний; де державні (людські) формуються зусиллями людського розуму з природних законів для вирішення практичних справ [17]. Вони за своєю природою не можуть бути досконалими і мають змінюватися, якщо складеться такий консенсус.

Стосовно причин вчинення злочинів, то ця тема в межах дискурсу залишатиметься доволі неоднозначною. Порушення законів вважалося таким же актом вираження свободи волі — людські істоти здатні розуміти «добро» і тому є здатні рухатися до нього не через необхідність, а через свою раціональність. Так само людина свідомо може рухається і до «зла» [18, с. 152].

Проблемною стороною цього підходу, принаймні для науковців окресленого в назві періоду, залиша-

лася природа «зла», яка лежала виключно в межах християнського дискурсу. Вважалося, що його агентами виступають надприродні зовнішні сили: «Демони» або «Дияволи», які здатні втручатися в життя людей та впливати на їх поведінку [19, с. 17]. Таким чином, в межах цього підходу проблема пошуку причин злочинності невідворотно приходила до дискусії про співвідношення внутрішньої раціональності і зовнішніх сил, на які можна повпливати виключно релігійною поведінкою. Через це діячів До-Класичного періоду сьогодні відносять до однієї кримінологічної прото-школи — Демонологічної [20, с. 357].

Починаючи з XVIII ст. можна говорити про формування вже повністю секулярних кримінологічних шкіл — комплексів систематизованих підходів до аналізу злочинів, злочинця і контекстів навколо них. Ці школи досліджували теорії причинно-наслідкового зв'язку злочинів, створювали портрети типових злочинців і формували прогнози на майбутнє. Намагаючись дати максимально наукове пояснення людській діяльності, відкидаючи роль надприродного в людському житті та перебуваючи у взаємному дискурсі, ці школи запустили цікавий процес, який можна назвати маятником мотивацій. Ідейне протистояння цих шкіл щодо пошуку причини, які штовхають людей на вчинення злочинів, було дискурсом про переважання внутрішніх чи зовнішніх впливів — між ідеєю про злочин, як реалізацію внутрішньої природи людини та про злочин, як наслідок навколишніх впливів.

Надалі ми побачимо як кожна наступна школа, навіть якщо розвивалася в іншій країні ніж своя попередниця, давала радикально протилежну відповідь на природу незаконної поведінки людини. Такий процес продовжувався аж до XX ст., відколи можна говорити про появу приблизного компромісу.

На сьогоднішній день всі школи періоду XVIII—XX ст. поділяють на п'ять груп: Класична, Географічна, Соціалістична, Типологічна і Соціально-психологічна. Ці школи радикально відрізняються за методологією, баченням витоків злочинності і підходом до її усунення, що і стало простою умовою для такого їх поділу.

Класична школа кримінології та кримінального права оригінально почала діяльність в Італії та Англії в останній половині XVIII ст., звідки поширилася в інші країни Європи та в Америку. Визначним

діячем цієї школи був Ч. Беккарія, який стверджував, що рівень злочинності буде мінімальним, якщо державне покарання сприйматиметься неминучим і обов'язковим [21, с. 5]. В основі такого підходу лежить гедоністична психологія — людина керує своєю поведінкою відштовхуючись від потреби уникати болю і отримувати задоволення/насолоду [22, с. 349]. Вважалося, що людина має вільну волю і робить свій вибір лише на основі гедоністичного розрахунку. Не можна сказати що автор цілком ігнорувал соціальні контексти — він звертав увагу на те, що маніпуляція законами «зваблює швидкоплинним благом і щастям небагатьох знатних» [23, с. 121]; на той факт що економічна нерівність «перетворює громадян в робочу худобу» [23, с. 117], а збереження status quo принесе лише «наступну загибель і слози безвісної множини людей» [23, с. 121].

Стосовно мотивації до вчинення економічних злочинів, то автор ділиться власними поглядами лише в окремих випадках: так крадіжки в його розумінні «є зазвичай злочином злиднів та розпачу», вчиненого людьми, в яких залишилася лише «можливість одного лише голого існування» [23, с. 118]; контрабанда є злочином задля власного збагачення, «справжнім злочином, який завдає шкоду суверену та нації» [23, с. 140]; боржників він рекомендує розділяти на злісних і невинних — де останні є жертвами «внаслідок підступності чи нещастя інших або в наслідок подій, які ніяка людська мудрість не в змозі передбачити» [23, с. 142].

У решті випадків Беккарія розглядає злочин як результат свідомих дій. Відповідно якщо людина скоює злочин, значить вона визначає для себе, що задоволення/насолада від цього переважуватиме можливі наслідки [24, с. 73]. Тому єдиним логічним запобіганням може бути встановлення максимально жорстких законів, а мета пеналогічних інституцій — лише покарання. (Важливо зазначити, що при цьому Беккарія вступав проти тортур та смертної кари).

Викорінення злочинності можливе за встановлення чітких і зрозумілих законів та через поширення ідей Просвітництва [25, с. 103]. Цей підхід зазвичай називали запобіганням через стримуванням, але критики називали його терором.

Напрацювання Класичної школи можна віднести до представників «внутрішньої» мотивації вчи-

нення злочинів — при тому що сам Ч. Беккарія говорив про наявність зовнішніх чинників, вирішення проблем злочинності він вбачав в покращенні законодавства, донесені його норм до всього населення і чіткого дотримання букви закону. Проблемою для нього було індивідуальне ігнорування законів, або їх нерозуміння, вирішення — через навчання людей, а значить через виправлення їх внутрішнього недоліку, який і зумовлює порушення законів.

За недолік класичній школі приписують зміщення акцентів в сторону самого злочину, з наданням меншого уваги особі злочинця. Примат свободи волі над зовнішніми обставинами також активно критикуватиметься наступними дослідниками, а на сьогодні майже повністю заміщений дослідженням психології злочинців та їх соціальним становищем.

Географічна школа, що діяла в межах приблизно 1830—1880 рр., розповсюдилася з Франції до Англії та Німеччини. Її творці — А. Кетле та А.М. Геррі, цікавилися насамперед поширенням злочинів у певних сферах — як географічних, так і соціальних. Дослідники заштриховували карти територій відповідно до показників різних категорій злочинності, а також інших соціально-демографічних особливостей, з акцентом на бідності та рівні освіти [10, с. 230]. Їх карти показали, що злочини не були розподілені рівномірно, а згруповані територіально. Окрім аналізу співвідношення загального рівня злочинності із рівнем різних соціальних умов, практики школи проводили спеціальні дослідження підліткової злочинності та професійної злочинності, які склали основу подібних аналізів вже для ХХ ст.

Стосовно витоків злочинності то для представників цієї школи вона була як необхідний вираз соціальних умов. Основна ідея полягала в тому, що злочинність спричиняється конфліктом цінностей, який виникає, коли правові норми не враховують норм поведінки, характерних для нижчих соціально-економічних класів, різних вікових груп, релігійних груп та груп інтересів, які живуть в певних географічних районах [26, с. 370]. Перші прихильники школи також стверджували, що причини всіх злочинів у «бідності та розпусті» [27, с. 158], але паралельно допускали, що частина злочинців опинилася в такому стані і в силу власних життєвих виборів.

Ця школа з першого погляду відрізняється від Класичної не надто радикально, адже обидві роз-

глядають злочини як конфлікт між людиною і цінностями та писаним правом. Однак при детальнішому погляді стають очевидні відмінності, основною з яких є об'єкт. Класична школа розглядає злочини в індивідуальному порядку, Географічна — в контексті більших людських об'єднань та тих норм поведінки, які серед них поширені. Для Класичної школи законодавство відображає ті норми поведінки, які мають бути універсальними на всій території держави, в той час як Географічна підмічає що універсальне законодавство може саме ставати причиною високого рівня злочинності, якщо є реалізоване в середовищі з відмінними цінностями — проблема не в нерозуміння закону, а в чужості його норм.

Таким чином, представники географічної школи більше схилилися до «зовнішнього» трактування причини злочинності. Пізніше прихильники злилися з соціалістичною школою.

Соціалістична школа кримінології, заснована на ідеях К. Маркса і Ф. Енгельса, розпочала діяльність близько 1850 р. і робила акцент на економічному детермінізмі. Основна ідея Маркса полягала в тому, що нерівність і бідність є результатом приватної власності на засоби виробництва, системи, яка експлуатує робочі класи. Саме економічна експлуатація є джерелом злочинності адже «злидні дають робітникам вибір: повільно вмирати з голоду, відразу накласти на себе руки або брати те, що йому потрібно, де тільки можливо, тобто, попросту кажучи, красти» [28, с. 39].

Основою для подальших висновків було твердження, що рівень злочинності залежить від економічних умов, таких як коливання економічного циклу. Позитивним моментом школи стало активне використання статистичних даних та економічної теорії.

Причини порушення законів виростають з вищесказаного — люди звісно діють відповідно до власного розумового або/і емоційного поштовху, але ці речі завжди «розвивалися під впливом соціальних ефектів і відносин» [29, с. 82]. Таким чином, коріння злочинності треба шукати в структурі суспільства, насамперед на політичному та економічному рівнях, які породжують і поширюють цінності та ідеали, що лише підтримують протиріччя в розподілі ресурсів. Таке бачення причин злочинності майже одразу зіштовхнулося з критикою — роблячи наголос на економічній основі відносин влади в суспільстві, марк-

систі пропонували спрощене поняття суспільної взаємодії та обмежували свій аналіз незаконних вчинків злочинами проти власності, такими як крадіжки чи крадіжки зі зломом [30, с. 14].

Пізніші марксистські кримінологи стали більш теоретиками, ніж практиками. Вони відкидали ідею про те, що кримінологія може або повинна бути науковою. Вони досліджували людську свідомість, принципи розуміння світу, ставлячи під сумнів державу та її правову систему [5, с. 58]. Таким чином, акцент робився на соціології кримінального права, а не на соціології порушення закону чи реакції на нього. В плані мотивації можна говорити про продовження ідеї «зовнішніх» впливів на діяльність людей.

Типологічні школи, своєю чергою, можна умовно поділити на три напрямки: Ломброзіанський, Годдартський (він же напрямок інтелектуального тестування) і психіатричний. Вони подібні за своєю загальною логікою та методологією: всі вони засновані на принципі, що злочинці відрізняються від законослухняних громадян певними рисами особистості, які і схилиють до вчинення злочинів. Ці три типологічні напрями відрізняються одна від одної підходом до тих специфічних рис, які відрізняють злочинців від законослухняних.

Ч. Ломброзо був лідером школи, яку почали називати «італійською» або «позитивною». На початках ця теорія складалася з таких положень: схильність до злочинної поведінки закладається з народження, її можна впізнати за «стигматами» — біологічними аномаліями, такими як асиметричний череп, довга нижня щелепа, сплюснутий ніс, низька чутливість до болю [11, с. 250]. Комбінація з п'яти та більше таких ознак одночасно була характерною для злочинців. Ці фізичні аномалії визначають особистість, яка схильна до злочинної поведінки, і ця особистість є або поверненням до дикого типу — атавізмом — або продуктом виродження. Через свою особисту натуру такі особи не можуть утриматися від злочину, якщо обставини життя не є надзвичайно сприятливими.

Цікавим було ставлення до інших кримінологічних шкіл. Як і Ломброзіанська, Класична проповідувала «внутрішню» мотивацію злочинця, але послідовники Ломброзо виступали як опозиція до ідей Беккарії. В той же час Географічна та Соціалістична школи, що проповідували «зовнішню» мотивацію не підда-

валися такій же гострій критиці. Відповідь лежить у ставленні до самого злочинця — підхід Беккарії допускав, ба більше, наполягав на необхідності навчання населення і його перевиховання у відповідності з ідеями Просвітництва, що мало на меті змінити характер злочинців; за Ломброзо, схильність до злочинної поведінки визначається умовами, які не контролюються злочинцем, є реалізацією його вродженої природи, що не змінюється. Таке бачення, що іронічно, більше зближувало останнього з Географічною та Соціалістичною школами, чий підхід також розглядав злочини як реалізацію умов, на які індивідуально неможливо повпливати.

Як же розрізнити людину зі схильністю до економічних злочинів у натовпі, згідно цього підходу? Сам автор у своїх працях надавав наступні характеристики: масивна щелепа, далеко розставлені вилиці, дуже велика вага тіла, задовільний, іноді гарний розумовий розвиток, народжений від літніх батьків найчастіше є маркерами шахрая [31, с. 166]; кучеряве волосся, негуста борода, сім'я алкоголіків або невротиків — характерні риси злодіїв та розбійників. Багато хто з них татуйований і має підвищені рефлексії [31, с. 166].

Як бачимо, частина характеристик є індивідуальними рисами, частин — спадковими, або взагалі такими, що стосуються батьків. Але на думку Ломброзо вони становлять невід'ємну частину особистості, є такою ж її інтегральною складовою як особливості обличчя. Подібні ідеї викликали доволі гучну побічну дискусію, як і суперечливе твердження що всі 100% злочинців були саме народженими такими.

Пізніше автор внесе ряд виправлень в своє бачення: в результаті дискусій цифру вроджених злочинців було зменшено до приблизно 40% [31, с. 146], згодом Ломброзо також почав брати до уваги і соціальні аспекти — щільність населення, рівні народжуваності, еміграційні процеси та відмінності життя міських і сільських мешканців [31, с. 59].

Концепція про те, що злочинці становлять особливий фізіологічний тип, була розвінчана Ч. Корінгом, який провів порівняння кількох тисяч злочинців і кількох тисяч законотрушних і не знайшов між ними суттєвої різниці [12, с. 220]. Ломброзо та його послідовники ніколи не проводили ретельного порівняння цих груп населення і мало знали про «дикуна», на якого мали бути схожі злочинці. Морфологічний

підхід, тим не менш, продовжував використовуватися в Сполучених Штатах приблизно до 1915 р.

Коли Ломброзіанська школа втратила репутацію, її підхід та методологія були збережені, але з заміною фізіологічної метрики на психологічну — «слабоумність» (feeble-mindedness) як основну причину здійснення злочинів. Найяскравіше ця школа була представлена теорією Г. Годдарда про те, що «слабоумність» підштовхує до вчинення злочинів з тієї причини, що розумово відстала людина не в змозі оцінити наслідки своєї поведінки або зрозуміти значення закону. Дослідження Годдарда показали, що значна частина злочинців в тюрмах були «слабоумними», і навпаки — серед «слабоумних» завжди можна знайти злочинців [32, с. 14]. Кінцем для цього підходу, як і для Ломброзо, стала стандартизація тестів на інтелект та застосування їх до більшої кількості кримінальних і некримінальних осіб. В результаті оригінальні постулати підходу були підважені і цей підхід до розуміння злочинності втратив легітимність. Додатковою мотивацією для наукової спільноти дистанціюватися від цієї методики аналізу злочинності стала значна прихильність Годдарда ідеям еugenіки [33] та висвітлення фактів підтасовування результатів наукової роботи заради сегрегаційних ініціатив.

Психіатрична школа є продовженням Ломброзіанської школи без акценту на морфологічних ознаках. На початках так само наголошувалося на психозах, епілепсії та «моральному божевіллі», але поступово надавалося все більшого значення емоційним розладам та іншим незначним психопатіям, оскільки школа Годдарда втратила репутацію. Крім того, у пізнішій історії цієї школи вважалося, що ці емоційні розлади набуваються в соціальній взаємодії, а не внаслідок біологічної спадковості. У цій школі можна знайти багато варіацій, але основний вплив мала теорія З. Фрейда, особливо в її ранній формі, яка робила великий акцент на фрустрації та несвідомому. Центральна теза полягає в тому, що певний склад особистості, розвиненої цілком поза кримінальним середовищем, долучиться до злочинної поведінки незалежно від соціальних ситуацій.

На її основі У. Уайт та А. Мерген окремо один від одного сформуливали концепцію вродженої схильності до злочинів — в обох інтерпретаціях людина народжується злочинцем, все подальше життя є процесом придушення руйнівних інстинктів, закла-

дених у Воно. Професор Колумбійського університету США Д. Абрахамсен, використовуючи фрейдівську концепцію свідомості, вивів формулу злочину, де головну роль також відіграє реалізація позивів Воно, з використанням здібностей Над-Я. На думку англійського кримінолога Е. Гловера злочинність є одним із результатів конфлікту між примітивними інстинктами, якими наділена кожна людина, та альтруїстичним кодексом, що встановлюється суспільством [28, с. 120].

Безумовною перевагою цієї школи є підхід до злочинців — більшість прихильників психіатричної школи стверджували що злочинців, як правило, потрібно лікувати, а не карати. Крім того, саме представник цього напрямку А. Айхорн став зачинателем соціального захисту неповнолітніх, формуючи основи *social work* в Австрії [34, с. 1100].

Як бачимо, Типологічні школи є яскравими представниками «внутрішньої» мотивації до злочинів. Для її послідовників антисоціальна поведінка не є наслідком поганої поінформованості чи конфлікту цінностей. Злочинці виступають носіями об'єктивних, вроджених та постійних вад (фізіологічного чи психологічного характеру), які і штовхають їх на порушення закону. Навідміну від попередніх шкіл не було зроблено достатнього аналізу різних видів злочинів та пошуку причин, чому саме ті «стигмати», які з ними асоціюють є вирішальними у процесі формування особистості. Наявність ширшого контексту, у вигляді геноцидів, що вчинялися впродовж XX ст., зробило цю школу об'єктом постійної критики і майже виключило її напрацювання з сучасного блоку знань кримінології.

З усіх криміналістичних шкіл Соціологічно-психологічна є найрізноманітнішою. Аналіз злочинності в соціологічному ключі фактично почався з Географічної та Соціалістичної шкіл. Крім того, багато європейських вчених XIX століття, які не належали до жодної з цих шкіл, інтерпретували злочинність як функцію соціального середовища. Е. Тард, французький соціальний психолог і сучасник Ч. Ломброзо, спростував пануючі біологічні уявлення і розробив теорію, яка підкреслює важливість «імітації» в причинно-наслідкових зв'язках. Його основним уявленням було те, що людина поводиться відповідно до звичаїв свого суспільства; якщо людина краде чи вбиває, вона просто наслідує іншого.

Найбільший розвиток соціологічна школа відбулася в США. Наприкінці XIX ст. кримінологія була прийнята як область дослідження університетськими кафедрами соціології, і з того часу в Сполучених Штатах систематичні дослідження злочинності та злочинців проводилися переважно соціологами. Опитування, проведене в 1901 р., показало, що кримінологія та пеналогія були одними з перших курсів, які пропонувалися під загальною назвою «соціологія» в коледжах та університетах Сполучених Штатів [5, с. 60]. Центральна теза соціологічної школи полягає в тому, що злочинна поведінка є результатом тих самих процесів, що й інша соціальна поведінка. Аналіз цих процесів щодо злочинності мав дві основні форми.

По-перше, соціологи намагалися пов'язати різницю в рівнях злочинності з особливостями соціальної організації, включаючи варіації в більших інституційних системах [35]. На поширення злочинності могли впливати процеси мобільності, культурні конфлікти, нормативні конфлікти, конкуренція та стратифікація; політичні, релігійні та економічні ідеології; щільність і склад населення; розподіл багатства, доходів і зайнятості.

Цей вид аналізу впав у немилість приблизно в період між 1940 і 1955 рр., головним чином тому, що кримінологи стали надзвичайно обережними щодо узагальнень на доступній статистиці злочинів. Оскільки коливання рівня злочинності може являти собою лише відмінності в статистичних процедурах, а не реальній варіації в частоті злочинів, соціологічний аналіз варіацій є надзвичайно небезпечним. Зараз соціологи зосереджують багато часу та уваги на процесах, за допомогою яких різні агенції створюють набори статистичних даних про злочини та правопорушення. Тим не менш, тенденція в кримінології, починаючи приблизно з 1955 р., була спрямована на аналіз зв'язків між аспектами соціальної структури та варіаціями рівня злочинності, особливо варіацій за соціальним класом.

По-друге, соціологи намагалися визначити процеси, за допомогою яких люди стають злочинцями [36, с. 88]. Цей аналіз пов'язаний із загальними теоріями соціального навчання та використовує такі поняття, як наслідування, установка-цінність, компенсація, фрустрація-агресія, диференційні асоціації та підкріплення. Основна орієнтація в даний час,

як правило, взята з соціально-психологічних теорій Дж. Дьюї, Дж. Міда, Ч. Кулі та У. Томаса, а розвиток злочинної поведінки розглядається як такий же процес навчання, як і розвиток поведінки законотруслих громадян.

Дослідження конкретно економічної злочинності провадилося різними спеціалістами кримінального права з різними акцентами продовж ХХ ст., однак статус основоположника в аналізі цього виду злочинів належить американському кримінологу Е. Сазерленду. У своїх наукових пошуках він орієнтувався на методи Чиказької соціологічної школи — досліджувати «справжню природу людини» в межах її соціальних взаємодій в урбанізованому середовищі [37, с. 3]. Ця школа думки доволі критично ставилася до всіх спроб розглядати соціально процеси ізольовано, завжди схиляючись до міждисциплінарної роботи і творенням нових підходів до вивчення поведінки. Такий підхід зберіг і сам Сазерленд у своєму вивченні злочинності, наполягаючи на її аналізі не лише з точки зору закону, але і як явища соціального, адже де раніше «кримінологія намагалася зрозуміти злочини і як з ними боротися, то сьогодні (кримінологія) намагається зробити превентивну роботу» [5, с. 5]. Саме він заснував теорію економічної злочинності і протягом життя виклав своє бачення в ряді публікацій: *Criminology* (1924), *Principles of Criminology* (1934) в співавторстві з Д. Крессі, доопрацьований варіант *Principles of Criminology* (1939 р.), що залишається актуальним і до сьогодні. Його актуальність підтверджується тим фактом що саме ця праця отримала десять перевидань, що продовжували публікуватися і після смерті автора, що стало найкращим показником серед всіх соціологічно-орієнтованих праць в американській історії [38, с. 304]. Саме там він вперше описав вид економічних злочинів під загальним визначенням *white-collar criminals*, обмежуючи його незаконною діяльністю забезпечених діячів і бізнесменів, з метою додаткового збагачення. Позиція Сазерленда цілком підпадала під його середовище — будучи свідком як підйому економіки в 1920 рр., на коли і припадав розквіт прошарку «білих комірців», так і Великої депресії — однією з головних причин якої за Кейнсіанським поясненням стала необдумана корпоративна діяльність, стає очевидним причиною такого вузького визначення.

Переходячи до ідейних наступників Е. Сазерленда у спробах описати нову гілку злочинності, слід звернути увагу на те, що економічна злочинність та економічні злочини залишаються явищем, навколо якого досі точаться дискусії. Серед найбільш фундаментальних суперечок, досі не має уніфікованого визначення «економічної злочинності/злочину».

Е. Терстеген, орієнтуючись на праці Сазерленда, пропонував визначення «білокомірцевої» злочинності як «антисупільної, спрямованої на збагачення осіб, які займають соціально престижне місце в суспільстві та в рамках своєї професійної діяльності діють таким чином, що при одночасному посиленні законотрусливої поведінки решти осіб вони зловживають суспільною довірою, якою користується їхня група» [7, с. 2].

Г. Метцгер Прегіцер спеціалізувався на злочинності всередині підприємств і корпорацій [39, с. 21], і обстоював що «злочин у сфері економіки» може бути лише злочином проти власності. Шведський кримінолог Б. Свенссон у 1983 р. першим почав вживати поняття саме «економічних злочинів» як систематичних, караних дій, «які мають як прямий мотив економічну вигоду», що також розгортаються в сфері бізнесу і підприємництва [40, с. 120].

У СРСР фундаментальні дослідження природи економічної злочинності періоду соціалізму проводили відомі вчені-юристи — А. Закалюк, Є. Стрельцов, Г. Матусовський, М. Бойко, К. Гуцалова, А. Яковлев.

А. Закалюк наголошував на методологічній коректності використання терміна «злочинність у сфері економіки», оскільки у такий спосіб визначається місце вчинень злочинів та підкреслюється його предметна сутність — порушення інтересів і цілей легальних учасників економічних відносин, (а саме: отримання у правомірний спосіб прибутку), вчинені службовими та іншими особами, які включені в систему економічних відносин [41, с. 100].

На думку Є. Стрельцова, економічні злочини включають протиправні діяння, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності [42, с. 73], як доповнення можна згадати позицію Г. Матусовського, який апелював до того, що одна із головних ознак економічних злочинів полягає в тому, що їх переважна частина — це корисливі діяння, що вчиняються

особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг, а також особами, пов'язаними із регулюванням цієї діяльності та контролем за нею [43, с. 15]. Ця гілка досліджень цілком перекладає економічну злочинність в сферу господарської діяльності, з акцентом на приналежності виконавців до посадовців або контролерів за діяльністю. Причиною може служити орієнтація досліджень на огляд економічних зловживань всередині власне секторів, які вони і досліджували.

Певна спроба розширення поняття пов'язана з публікаціями юриста А.М. Бойка, який вважав, що «злочинність у сфері економіки» охоплює злочини, які окрім господарського механізму національної економіки, посягають і на інші основні структурні елементи економічної системи, такі як власність, інтереси служби у сфері господарської діяльності тощо. Саме формулювання «злочини економічної спрямованості», охоплює будь-яку злочинну діяльність, спрямовану на отримання економічної вигоди [8, с. 82].

Для К. Гуцалової такі поняття, як «економічна злочинність» і «злочини у сфері економіки» виступають практично тотожними за змістом; на основі чого дослідниця подає наступний перелік рис, притаманних економічній злочинності: складання із кримінально-караних діянь суб'єктів господарювання; посягання на порядок управління економікою; завдання значних збитків державі, суспільству та окремим громадянам; характеризується високою латентністю, що зумовлено як природною латентністю, так і значними складнощами під час розслідування злочинів у сфері економіки; характеризується тісним зв'язком з організованою злочинністю, корупцією, тіньовою економікою та іншими подібними нелегальними явищами в суспільстві; тривалий характер; більше ніж інші види злочинності здатна становити спосіб життя певної частини населення, через формування іншого, нового, напівкримінального менталітету [44, с. 63].

А. Яковлев зазначав, що економічні злочини (наприклад, розкрадання, крадіжки, хабарництво) — злочини корисливі, майнові, але водночас — це злочини у сфері економіки. Він визначав ядром економічної злочинності сукупність корисливих зазіхань на власність, порядок управління народним господарством, що вчиняються особами, які займають певні соціальні позиції в структурі економіки та вико-

нують повноваження, пов'язані з цими позиціями [45, с. 52].

Серед вітчизняних дослідників питання слід виділити В. Поповича, чий підхід до визначення «економічних злочинів» в українській науковій літературі претендує на хрестоматійність. Для нього це поняття як одне з джерел, як він сам пише, «утворення тіньової економіки в межах розробки спеціальної теорії економіки, її категоріального апарату, придатного об'єктивно відобразити та дати наукове пояснення економічним, криміногенним та іншим юридично значимим аспектам технологій тіньового фінансово-господарського обороту речей, прав, дій» [9, с. 62].

Висновки. Отже, продовж XVIII—XX ст. можна спостерігати еволюції поглядів вчених соціогуманітарного спрямування на причини економічної злочинності. Оперуючи спільним раціональним підходом до аналізу людської поведінки, вони намагалися знайти ці причини не у метафізичних концептах, а у самій людині — її біології, психології чи навколишніх чинниках. Спроби зрозуміти, які саме чинники, зовнішні чи внутрішні, мають остаточний вплив на поведінку людини, заклали основу подальшого дискурсу між школами. Ми можемо говорити про свого роду маятникову дискусію, де аргументи кожної сторони відхилялися по чергово то до пошуку причин виключно «всередині» кожного окремого правопорушника — таким чином стверджуючи, що протизаконна поведінка є реалізацією природи правопорушника; то до констатації повного примату довкілля над індивідуумом.

Всередині До-Класичної і Класичної шкіл надалася перевага «внутрішньому» трактуванню — через свободу волі та раціональне осмислення свого життя. Географічна і Соціалістична школи, у відповідь, цілком перенесли пошук «назовні», разом з тим внесли в подібні дослідження елемент статистичного аналізу, що на сьогодні є обов'язковим елементом. Типологічний поворот є різкою зміною дискурсу, де причиною злочинності виступала вже не раціональність, а реалізація внутрішніх дегенеративних якостей. Тому цих дослідників можна вважати серед найбільш радикальних прихильників пошуків причин «всередині».

Розвиваючи дискурс навколо цього питання, науковці з часом підійшли до розуміння, що злочини, як явище соціальне, неможливо розглядати у відри-

ві від аналізу навколишньої соціально-політичної та економічної ситуацій. Вродженість нахилів до незаконної поведінки була розвінчана в ході розгорнутих соціологічних досліджень та стандартизації інтелектуальних тестувань, а асоціація таких поглядів з діями Третього Райху остаточно зробила саме соціологічні дослідження основним напрямом наукового дослідження в кримінології.

Виокремлення економічної злочинності і оформлення окремих студій навколо вивчення її особливостей і причин вчинення ознаменувала новий період в гуманітарних науках. Опираючись на соціологічні, економічні і подекуди ідеологічні дані, вчені ХХ ст. почали висувати власні визначення економічної злочинності, її особливості та причини. В основному саме праці цього періоду сформували сучасне розуміння витоків економічної злочинності.

1. Зарва В.А. Просвітництво як феномен світової культури. *Слово і Час*. 2014. № 2. С. 15—24. DOI: 10.33608
2. Burke R.H. *An Introduction to Criminological Theory*. Portland: Willan Publishing, 2001. 416 p.
3. Vold G., Bernard T., Snipes J. *Theoretical Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 1998. 400 p.
4. Cullen, Francis T., Agnew R. *Criminological Theory: Past to Present*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 688 p.
5. Sutherland E., Cressey D. *Criminology Tenth Edition*. Philadelphia: Lippincott, 1978. 123 p.
6. Akers R.L. *Criminological Theories Introduction and Evaluation*. Oxford: Oxford University Press: Oxford, 2013. 272 p.
7. Базярук М.І. Економічна злочинність та її ознаки. *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. Серія Юридична*. 2008. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyku/nvsy/02_2008/08bimtyo.pdf
8. Бойко А.М. *Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 380 с.
9. Попович В. Теоретичні та практичні передумови комплексного підходу до вивчення і розв'язання проблем детінізації економіки. *Право України*. 2002. № 3. С. 63—70.
10. Kindynis T. Ripping up the Map: Criminology and Cartography Reconsidered. *The British Journal of Criminology*. 2014. Vol. 54. No 2. Pp. 222—243. DOI: 10.1093/bjc/azt077
11. Гусар Л. Біологічна концепція Чезаре Ломброзо. *Підприємництво, Господарство і Право. Кримінологія*. 2020. № 8. С. 249—253. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.41
12. Lombroso-Ferrero G. Charles Goring's the English Convict a Symposium. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1914. Vol. 5. № 2. Pp. 207—223.
13. Kovačević D. A Historical-Legal review of Hammurabi's code. *Pravo teorija i praksa*. 2022. № 39 (1). Pp. 71—82. DOI: 10.5937/ptp2201071K
14. Johnston D. *The Cambridge companion to Roman law*. New York: Cambridge University Press, 2015. 540 p.
15. Резнік В.С. Делегітимація приватної власності в утопічних соціалістичних вченнях Нового часу. *Український соціум*. 2012. № 1 (40). С. 71—82. DOI: 10.15407/socium2012.01.071
16. Stroud J.W. Instinctus and the Gifts of the Holy Spirit: Explaining the Development in St. Thomas's Teaching on the Gifts of the Holy Spirit. *Journal of Moral Theology*. 2019. Vol. 8. Special Issue № 2. Pp. 60—79.
17. Шевчук А.В. Аналіз Політико-Правової Теорії Томи Аквінського: *Збірник учасників п'ятнадцятої всеукраїнської практично-пізнавальної конференції «Наукова думка сучасності та майбутнього» (Дніпро, 27 листопада — 7 грудня 2017)*. Дніпро, 2017. С. 70—72.
18. Falvey J.L., Jr Crime and Punishment: A Catholic Perspective. *The Catholic Lawyer*. 2004. Volume 43. № 1. Pp. 146—168.
19. Sharma R.K. *Criminology and Penology*. Delhi: Atlantic publishers and distributors, 1998. 287 p.
20. Darvesh Z. Schools of Criminology: a comparative analysis. *Indian Journal of Integrated Research in Law*. 2022. Volume II. Issue II. Pp. 355—363. DOI: IJIRL/V2-I2/A32
21. Мельничук Н.Ю. Поняття «злочин» та «покарання» у трактуванні Чезаре Беккарія в контексті ідей Просвітництва. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ Серія юридична*. 2008. № 3. С. 1—10.
22. Amarasinghe K.K. Pure-Classical and Neo-Classical Schools of Criminology: Applicability Into the Present Context of Criminal Law in Sri Lanka. *US-China Law Review*. 2020. Vol. 17. No 8. Pp. 348—355. DOI: 10.17265/1548-6605/2020.08.003
23. Беккарія Ч. *О преступлениях и наказаниях*. Москва: ИНФРА, 2004. 184 с.
24. Carpenter A.N. *Criminological Theory Cesare Beccaria: Classical School*. Thousand Oaks: SAGE Publications Inc, 2010. 76 p.
25. Кононов І.Ф. Чезаре Беккарія як теоретик справедливості: *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції до 250-річчя праці Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання» (Харків, 24 червня 2014)*. Харків, 2014. С. 100—105.
26. Friendly M.A.-M. Guerry's Moral Statistics of France: Challenges for Multivariable Spatial Analysis, History of Data Visualization. *Statistical Science*. 2007. № 3. Pp. 368—399. DOI:10.1214/07-STS241

27. Schwartz J. What's wrong with Exploitation? Ohio State University Law School. *Notes*. 1995. Vol. 29. No 2. Pp. 158—188. DOI: 10.2307/2215657
28. Иншаков С.М. *Зарубежная криминология*. Москва: ИНФРА, 1997. 368 с.
29. Vigh J. *Causality, Determinism and Prognosis in Criminology*. Budapest: Akademiai Kiado, 1986. 301 p.
30. Worrall C. *Crime and Capital: Rethinking a Marxist Theory of Crime and Punishment. Reinvention: a Journal of Undergraduate Research*. URL: https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/iatl/reinvention/archive/launchissue/paper4/ (Last accessed: 07.01.24) 2007. Launch Issue, 2007. 120 p.
31. Ломброзо Ч. Преступный человек. Пер. з італ. Москва: Ексмо; Мідгард, 2005. 876 с.
32. Goddard H.H. *Feeble-Mindedness Its Causes And Consequences*. New York: The Macmillian Company, 1914. 679 p.
33. Benjamin L.T.Jr. The birth of American intelligence testing. American psychological association. 2009. Vol. 40. № 1. P. 20. DOI: 10.1007/978-3-031-24926-6_16
34. Houssier F., Marty F. Drawing of psychoanalytic pedagogy: the influence of August Aichhorn on the psychotherapy of adolescent. *Psychoanalytic Quarterly*. 2012. LXXVIII. Pp. 1091—1108. DOI: 10.1002/j.2167-4086.2009.tb00428.x
35. Torrence K. *Schools of Criminology*. URL: <https://owlcation.com/social-sciences/Schools-of-Criminology>
36. Ross L.M. Criminological implications of the thought of George Herbert Mead. *Sociology of Crime, Law and Deviance*. 2006. Vol. 7. Pp. 77—108. DOI: 10.1016/S1521-6136(06)07005-9
37. Lutters W.G., Ackerman M.S. *An Introduction to the Chicago School of Sociology Interval Research Proprietary*. 1996. 25 p.
38. Geis G. Revisiting Sutherland's Criminology. *Criminology*. 1976. Vol. 14. № 3. Pp. 303—306. DOI: 10.1111/j.1745-9125.1976.tb00025.x
39. Закалюк А.П. *Курс сучасної української криминології: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки*. Київ: Ін Юре, 2007. 424 с.
40. Дадалко В.А., Протасов К.А., Чекмарев В.В. Экономическая преступность и ее влияние на Экономическую безопасность государства. *Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова*. 2014. № 6. С. 119—122.
41. Грицишен Д.О. Сутність економічної злочинності для цілей державного управління в контексті забезпечення державної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 98—104. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.98
42. Стрельцов Е.Л. *Этапы «взросления» экономической преступности в Украине*. Харьков: Поиск, 2002. 75 с.
43. Матусовский Г.А. *Экономические преступления: криминалистический анализ*. Харьков: Консум, 1999. 480 с.
44. Пшиннік О.В. Поняття економічних злочинів як об'єкта адміністративно-правової протидії. *Право і безпека*. 2016. № 3 (62). С. 60—65. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2976-6566>
45. Яковлев А.М. *Социология экономической преступности*. Москва: Московский юридический институт, 1988. 256 с.

REFERENCES

- Zarva, V. (2014). Enlightenment as a phenomenon of world culture. *Word and Time*, 2, 15—24 [in Ukrainian].
- Burke, R.H. (2001). *An Introduction to Criminological Theory*. Portland: Willan Publishing.
- Vold, G. Bernard, T., & Snipes, J. (1998). *Theoretical Criminology*. Oxford: Oxford University Press.
- Cullen, Francis, T., & Agnew, R. (2011). *Criminological Theory: Past to Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Sutherland, E., & Cressey, D. (1978). *Criminology Tenth Edition*. Philadelphia: Lippincott.
- Akers, R.L. (2013). *Criminological Theories Introduction and Evaluation*. Oxford: Oxford University Press.
- Baziaruk, M. (2008). Economic crime and its signs. *Scientific Journal of Lviv State University of Internal Affairs. Law*. Retrieved from: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/02_2008/08bimtyo.pdf [in Ukrainian].
- Boiko, A. (2008). *Determination of economic crime in Ukraine in the conditions of transition to a market economy*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Popovych, V. (2002). Theoretical and practical prerequisites of a comprehensive approach to the study and solution of the problems of solving shadow economy. *Law of Ukraine*, 3, 63—70 [in Ukrainian].
- Kindynis, T. (2014). Ripping up the Map: Criminology and Cartography Reconsidered. *The British Journal of Criminology*, 2, 222—243.
- Husar, L. (2020). Cesare Lombroso's biological concept. *Entrepreneurship, Economy and Law. Criminology*, 8, 249—253 [in Ukrainian].
- Lombroso-Ferrero, G. (1914). Charles Goring's the English Convict a Symposium. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 2, 207—223.
- Kovacevic, D. (2022). A Historical-Legal review of Hammurabi's code. *Law theory and practice*, 39 (1), 71—82.
- Johnston, D. (2015). *The Cambridge companion to Roman law*. New York: Cambridge University Press.
- Reznik, V. (2012). Delegitimization of private property in utopian socialist teachings of the New Age. *Ukrainian Society*, 1 (40), 71—82 [in Ukrainian].
- Stroud, J. (2019). Instinctus and the Gifts of the Holy Spirit: Explaining the Development in St. Thomas's Teaching on the Gifts of the Holy Spirit. *Journal of Moral Theology*, 8, 60—79 (Special Issue № 2).
- Shevchuk, A. (2017). *Analysis of Political and Legal Theory of Thomas Aquinas (Proceedings of the Fifteenth All-*

- Ukrainian practical and cognitive Internet conference*). Dnipro [in Ukrainian].
- Falvey, J.L., & Jr. (2004). Crime and Punishment: A Catholic Perspective. *The Catholic Lawyer*, 1, 146—168.
- Sharma, R.K. (1998). *Criminology and Penology*. Delhi: Atlantic publishers and distributors.
- Darvesh, Z. (2022). Schools of Criminology: a comparative analysis. *Indian Journal of Integrated Research in Law* (Vol. II, issue II, pp. 355—363).
- Melnychuk, N. (2008). The concepts of «crime» and «punishment» in the interpretation of Cesare Beccaria in the context of Enlightenment ideas. *Scientific Journal of Lviv State University of Internal Affairs. Law*, 3, 1—10 [in Ukrainian].
- Amarasinghe, K.K. (2020). Pure-Classical and Neo-Classical Schools of Criminology: Applicability Into the Present Context of Criminal Law in Sri Lanka. *US-China Law Review*, 8 (Vol. 17, pp. 348—355).
- Beccaria, C. (2004). *On Crimes and Punishments*. Moscow: INFRA [in Russian].
- Carpenter, A.N. (2010). *Criminological Theory Cesare Beccaria: Classical School*. Thousand Oaks: SAGE Publications Inc.
- Kononov, I. (2014). *Cesare Beccaria as a theorist of justice. (Proceedings of international scientific and practical conference to 250-years anniversary of Cesare Beccaria work «On Crimes and Punishments»)*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Friendly, M. (2007). A.-M. Guerry's Moral Statistics of France: Challenges for Multivariable Spatial Analysis, History of Data Visualization. *Statistical Science*, 3, 368—399.
- Schwartz, J. (1995). What's wrong with Exploitation? Ohio State University Law School. *Nous*, 2, 158—188.
- Inshakov, S. (1997). *Foreign criminology*. Moscow: INFRA [in Russian].
- Vigh, J. (1986). *Causality, Determinism and Prognosis in Criminology*. Budapest: Akademiai Kiado.
- Worrall, C. (2007). *Crime and Capital: Rethinking a Marxist Theory of Crime and Punishment. Reinvention: a Journal of Undergraduate Research. Launch Issue*. Retrieved from: https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/iatl/reinvention/archive/launchissue/paper4/ (Last accessed: 07.01.24).
- Lombroso, C. (2005). *Criminal Man (Translation from Italian)*. Moscow: Midgard [in Russian].
- Goddard, H.H. (1914). *Feeble-Mindedness Its Causes And Consequences*. New York: The Macmillian Company.
- Benjamin, L.T., Jr. (2009). The birth of American intelligence testing. *American psychological association*, 1, 20.
- Houssier, F., & Marty, F. (2012). Drawing of psychoanalytic pedagogy: the influence of August Aichhorn on the psychotherapy of adolescent. *Psychoanalytic Quarterly* (Vol. LXXVIII, pp. 1091—1108).
- Torrence, K. *Schools of Criminology*. Retrieved from: <https://owlcation.com/social-sciences/Schools-of-Criminology> (Last accessed: 07.01.24).
- Ross, L.M. (2006). Criminological implications of the thought of George Herbert Mead. *Sociology of Crime, Law and Deviance* (Vol. 7, pp. 77—108).
- Lutters, W.G., & Ackerman, M.S. (1996). *An Introduction to the Chicago School of Sociology Interval Research Proprietary*.
- Geis, G. (1976). Revisiting Sutherland's Criminology. *Criminology*, 3, 303—306.
- Zakaliuk, A. (2007). *Course of modern Ukrainian criminology: Theoretical foundations and history of Ukrainian criminological science*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
- Dadalko, V., Protasov, C., & Chekmarev, V. (2014). Economic crime and its influence on the economic security of the state. *Vestnik of Kostroma state university*, 6, 119—122 [in Russian].
- Hrytsyshen, D. (2020). The essence of economic crime for the purposes of state administration in the context of ensuring state security. *Investments: practice and experience*, 23, 98—104 [in Ukrainian].
- Streltsov, Y. (2002). *Stages of «maturity» of economic crime in Ukraine*. Kharkiv: Poisk [in Russian].
- Matusovskyi, H. (1999). *Economic crimes: forensic analysis*. Kharkiv: Konsum [in Russian].
- Pshynnik, O. (2016). «The concept of economic crimes as the object of administrative and legal counteraction». *Law and Safety*, 3 (62), 60—65 [in Ukrainian].
- Yakovlev, A. (1988). *Sociology of economic crime*. Moscow: Moscow Law Institute [in Russian].